

HİTİT SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Hitit Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2757-7949

Cilt | Volume: 17 • Sayı | Number: 1

Nisan | April 2024

Laikliğin Partiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisinde Lider İmajının Düzenleyici Rolü

The Moderating Role of Leader Image in the Effect of Secularism on Attitude Towards
the Party

Mutlu SESLİ

Corresponding Author | Sorumlu Yazar

Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Tokat, Türkiye

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Economics and
Administration Sciences, Department of Public Administration,
Tokat, Türkiye

mutlu.sesli@gop.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1009-0041>

Ali KÖROĞLU

Dr. | Dr.

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu,
Tokat, Türkiye

Tokat Gaziosmanpaşa University, Vocational School of Justice,
Tokat, Türkiye

ali.koroglu@gop.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4021-6300>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 06.12.2023

Kabul Tarihi | Accepted: 22.04.2024

Yayın Tarihi | Published: 30.04.2024

Atıf | Cite As

Sesli, M., & Köroğlu, A. (2024). Laikliğin Partiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisinde Lider İmajının Düzenleyici Rolü. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 91-113. <https://doi.org/10.17218/hititsbd.1401158>

Yazar Katkıları: %50-%50

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: husbededitor@hitit.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsbd>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Author Contributions: 50%-50%

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review
It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: husbededitor@hitit.edu.tr -
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsbd>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Moderating Role of Leader Image in the Effect of Secularism on Attitude Towards the Party

Abstract

In systems governed by contemporary democracy, investigating the factors influencing voter behavior remains an enduringly important agenda item. This is because understanding what influences voters and what does not is one of the most crucial issues for political parties and leaders aspiring to come into power. In this regard, there are numerous socio-economic reasons that influence the variability of voter support for political parties, leading to fluctuations in support for these parties. These changes are most visibly observed in election results. Voter behaviors, which result from complex interactions, often do not rely on a definitive prediction. Especially in today's political climate, certain leaders of specific political parties have become significant figures who capture the attention not only of their own party members but also of broader masses. These leaders have not only created a gravitational pull through their political actions and discourse but also through their personal characteristics. Some voters, due to the personal charisma and vision of these leaders, tend to vote for these leaders rather than being loyal to their parties. On the other hand, some voters tend to associate these leaders with their parties and align the leader's image with the party's policies. The perceived image of these leaders in society can play a decisive role in shaping attitudes towards political parties. Particularly, understanding whether the leader's image plays a regulatory role in this influence when evaluating the impact of a significant concept such as secularism on attitudes towards a political party is of great importance. Furthermore, some party leaders are more prominent than their parties due to their actions, discourse, and characteristics. While some voters vote for a party solely because of these leaders, others identify the leader and the party together. The perceived image of these leaders can be decisive in influencing the factors that affect attitudes towards the party. In this context, the focus of the study is to examine the regulatory role of the leader's image in the influence of secularism on attitudes towards a political party. To achieve this goal, a research was conducted on individuals aged 18 and over living in Tokat (n=396). The convenience sampling method was used in the research. SPSS PROCESS Macro was used to analyze the obtained data. In this study, four parties (AK Party, CHP, İYİ Party, Saadet Party) were included to examine the regulatory role of the leader's image in the influence of secularism on attitudes towards a political party. When selecting the parties to be included in the study, the parties' statements on secularism and anti-secularism were taken into account. Accordingly, CHP, as the party that most intensively uses secularism discourse, and Saadet Party, as the party that gives the most emphasis to anti-secularism discourse, were included in the study. AK Party and İYİ Party, on the other hand, were included in the research as two parties with discourse targeting both secular and conservative voters. In other words, parties that heavily use secularism and conservatism in their discourse and parties that are more moderate on these issues were included in the research. In addition to attitudes towards the Justice and Development Party (AK Party), the Republican People's Party (CHP), the İYİ Party, and the Saadet Party, the study also examined the perceived image of these parties' leaders. As a result of the research, it was determined that secularism has a positive effect on attitudes towards the AK Party, and Recep Tayyip ERDOĞAN's perceived image plays a regulatory role in this relationship. Furthermore, it was found that in the influence of secularism on attitudes towards the CHP, Kemal KILIÇDAROĞLU's perceived image plays a regulatory role. Finally, it was concluded that in the influence of secularism on attitudes towards the Saadet Party, Temel KARAMOLLAOĞLU's perceived image plays a regulatory role. It was also determined that secularism does not have an effect on attitudes towards the CHP, İYİ Party, and Saadet Party. Additionally, in the influence of secularism on attitudes towards the İYİ Party, Meral AKŞENER's leader image does not play a regulatory role.

Keywords: Secularism, Image, Leader Image, Attitude Towards Party, Political Behaviour

Laikliğin Partiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisinde Lider İmajının Düzenleyici Rolü

Öz

Bazı Çağdaş demokrasiyle yönetilen sistemlerde seçmen davranışlarını etkileyen nedenleri araştırmak her zaman önemli gündem maddesi olarak yerini korumaktadır. Çünkü seçmenin nelerden etkilenip nelerden etkilenmediği iktidara gelmek isteyen parti ve liderlerin öğrenmek istediği en önemli sorunlardan biridir. Bu anlamda seçmenin oy değişkenliğini etkileyen pek çok sosyo-ekonomik nedenler bulunmaktadır. Bu nedenle seçmenlerin siyasal partilerine desteklerinde düşüş ve yükselişler yaşanmaktadır. Bu değişimler en açık biçimde seçim sonuçlarında görülmektedir. Çok karmaşık etkiler sonucu oluşan seçmen davranışları çoğu zamanda kesin bir öngörüye dayanmaz. Özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmiş olduğu günümüzde seçmenin davranışını güncel konular, siyasal olaylar, liderlerin imajı, seçmenin bireysel özellikleri ve sosyoekonomik faktörlerinin yanında seçmenin laiklik görüşü de etkileyebilmektedir. Günümüz siyasi atmosferinde, belirli siyasi partilerin liderleri, sadece partilerinin değil, aynı zamanda geniş kitlelerin dikkatini çeken önemli figürler haline gelmiştir. Bu liderler, sadece politik eylem ve söylemleriyle değil, aynı zamanda

kişisel özellikleriyle de belirli bir çekim gücü oluşturmuşlardır. Bazı seçmenler, bu liderlerin kişisel karizması ve vizyonu nedeniyle, bağlı oldukları partiden ziyade bu liderlere oy verme eğilimindedirler. Diğer yandan, bazı seçmenler ise bu liderleri partiyle özdeşleştirmekte ve liderin imajını partinin politikalarıyla bağdaştırmaktadır. Bu liderlerin toplum nezdindeki algılanan imajı, siyasi partiye yönelik tutumların şekillenmesinde etkili olan çeşitli faktörlerin etki düzeyleri üzerinde belirleyici bir rol oynayabilir. Özellikle, laiklik gibi önemli bir kavramın, bir siyasi partiye yönelik tutumlar üzerindeki etkisini değerlendirirken, lider imajının bu etkide düzenleyici bir rol oynayıp oynamadığını anlamak büyük önem taşımaktadır. Bununla beraber bazı parti liderleri eylemleri, söylemleri ve özellikleri ile partilerinden daha fazla ön planda olmaktadır. Bazı seçmenler sırf bu liderden dolayı partiye oy verirken bazıları da lider ve partiyi özdeşleştirmektedir. Bu liderlerin algılanan imajı partiye yönelik tutum üzerinde etkili olan faktörlerin etki düzeyleri üzerinde belirleyici olabilmektedir. Bu bağlamda, yapılan çalışmanın odak noktası, laiklik algısının bir siyasi partiye yönelik tutumları nasıl etkilediği ve lider imajının bu etkide düzenleyici rolünün incelenmesidir. Diğer bir ifadeyle bu çalışmanın amacı laikliğin partiye yönelik tutum üzerindeki etkisinde lider imajının düzenleyici rolünü incelemektir. Bu amaçla Tokat'ta yaşayan 18 yaş üstü bireyler üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir (n=396). Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen verileri analiz etmek için SPSS PROCESS Makrosu kullanılmıştır. Laikliğin partiye yönelik tutum üzerindeki etkisinde lider imajının düzenleyici rolünü incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada dört parti (AK Parti, CHP, İYİ Parti, Saadet Partisi) araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilecek partiler seçilirken partilerin laiklik ve laiklik karşıtı söylemleri dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda CHP, laiklik söylemlerini en yoğun olarak kullanan parti olarak, Saadet Partisi ise laiklik karşıtı söylemlere en fazla yer veren parti olarak araştırmaya dahil edilmiştir. AK Parti ve İYİ Parti ise hem laik hem de muhafazakar seçmene yönelik söylemleri olan iki parti olarak araştırmada yer almıştır. Diğer bir ifadeyle laiklik ve muhafazakarlığı yoğun bir şekilde kullanan partiler ve bu konularda daha ılımlı olan partiler araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada ayrıca Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İYİ Parti ve Saadet Partisi'ne yönelik tutumlar ve bu partilerin liderlerinin imajı incelenmiştir. Araştırma sonucunda laikliğin AK Parti'ye yönelik tutum üzerinde pozitif etkisi olduğu ve Recep Tayyip ERDOĞAN'ın algılanan imajının bu ilişkide düzenleyici rolü bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca laikliğin CHP'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Kemal KILIÇDAROĞLU'nun algılanan imajının düzenleyici rolü bulunmaktadır. Son olarak laikliğin Saadet Partisi'ne yönelik tutum üzerindeki etkisinde Temel KARAMOLLAOĞLU'nun algılanan imajının düzenleyici rolü bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Laikliğin CHP, İYİ Parti ve Saadet Partisine yönelik tutum üzerinde etkisinin olmadığı da tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra laikliğin İYİ Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Meral AKŞENER'in lider imajının düzenleyici rolü bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Laiklik, İmaj, Lider İmajı, Partiye Yönelik Tutum, Siyasal Davranış

Giriş

Çağdaş demokrasi ile yönetilen sistemlerde seçmen oylarını etkileyen nedenleri araştırmak her zaman önemli gündem maddesi olarak yerini korumaktadır. Çünkü seçmenin nelerden etkilenip etkilenmediği iktidara gelmek isteyen parti ve liderlerin öğrenmek istediği en önemli sorunlarından biridir. Bu anlamda seçmenin oy değişkenliğini etkileyen pek çok sosyo-ekonomik nedenler bulunmaktadır. Bu nedenle seçmelerin siyasal partilerine olan desteklerinde düşüş ve yükselişler yaşanmaktadır. Bu değişimler en açık biçimde seçim sonuçlarında görülmektedir. Çok karmaşık etkiler sonucu oluşan seçmen davranışları çoğu zamanda kesin bir öngörüye dayanmaz. Özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmiş olduğu günümüzde seçmenin davranışını güncel konular, siyasal olaylar, liderlerin imajı, seçmenin bireysel özellikleri ve sosyoekonomik faktörlerinin (Sitembölükbaşı, 2005, ss.1-9) yanında seçmenin laiklik görüşü de davranışını etkileyebilmektedir. Bu anlamda çalışmanın konusu Tokat ilinde yaşayan seçmenlerin laiklik görüşü ve lider imajının partiye yönelik tutum üzerinde etkisinin incelenmesidir. Bireylerdeki siyasal davranış her bireyde farklı bir şekilde ortaya çıktığından seçmenin laiklik tutumu ve liderin imajı farklı siyasal davranışla kendini gösterdiği düşünülmektedir.

Günümüz siyasal atmosferinde, belirli siyasal partilerin liderleri, sadece partilerinin değil, aynı zamanda geniş kitlelerin dikkatini çeken önemli figürler haline gelmiştir. Bu liderler, sadece politik eylem ve söylemleriyle değil, aynı zamanda kişisel özellikleriyle de belirli bir çekim gücü oluşturmuşlardır. Bazı seçmenler, bu liderlerin kişisel karizması ve vizyonu nedeniyle, bağlı oldukları partiden ziyade

bu liderlere oy verme eğilimindedirler. Diğer yandan, bazı seçmenler ise bu liderleri partiyle özdeşleştirmekte ve liderin imajını partinin politikalarıyla bağdaştırmaktadır.

Bu liderlerin toplum nezdindeki algılanan imajı, siyasi partiye yönelik tutumların şekillenmesinde etkili olan çeşitli faktörlerin etki düzeyleri üzerinde belirleyici bir rol oynayabilir. Özellikle, laiklik gibi önemli bir kavramın, bir siyasi partiye yönelik tutumlar üzerindeki etkisini değerlendirirken, lider imajının bu etkide düzenleyici bir rol oynayıp oynamadığını anlamak büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, yapılan çalışmanın odak noktası, laiklik algısının bir siyasi partiye yönelik tutumları nasıl etkilediği ve lider imajının bu etkide düzenleyici rolünün incelenmesidir.

1. Kavramsal Çerçeve

Laiklik günümüze kadar birçok devletin gündemini oldukça geniş bir şekilde meşgul eden kavramlardan biridir. Bu nedenle kavramın anlamı üzerinde sayısız tanımlar geliştirilmiş ve şu ana kadar üzerinde herkesin uzlaştığı tanıma en azından Türkiye’de ulaşılamamıştır. Laiklik, Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü’ne göre “devlet ile din işlerinin ayrılığı, devletin, din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından yansız olması”dır. Laikliğin pek çok tanımı olsa da konumuz açısından daha çok hukuki anlamının tarifi daha önemlidir. En bilinen hukuki anlamı dünya işleri ile din işlerinin birbirinden ayrılması ve herkesin kendi alanında etkin olmasıdır. Bu ayrılık sadece devlet içindeki erklerin ve otoritelerin birbirinden ayrılmasını değil, aynı zamanda toplumsal hayatın her alanında yani hukuk, kültür, eğitim, ekonomi, kıyafet vb. gibi birçok alanın din ve dini kuralların etkisinden kurtarılmasıdır (Sesli, 2019, s.34). Bu anlamda laiklik devletin dinler karşısında tarafsız olmasını beraberinde getirmektedir. Diğer bir deyişle laik devlet, çeşitli dinlere inananlar arasında da bir ayrım yapmaması gerekmektedir. Resmi düzeyde devletin “bir devlet dininin olmaması, dini inanç özgürlüğü ve bu inancın gerektirdiği ibadeti uygulama hakkı, devlet kuruluşları ile din kuruluşlarının birbirinden ayrılması, devleti ve toplumsal ilişkileri düzenleyen kuralların dini kurallar” olmaması hukuki anlamda laikliği sağlamaya yönelik hükümler arasındadır (Weitman, 1991, ss.52-53; Duman, 2006, s.536). Başta anayasalar olmak üzere birçok hukuki metin ve belge hem devletin dinden bağımsızlaşmasını hem de hem dinin devletten bağımsız olarak ihtivasını sağlayacak hükümler ihtiva etmektedir.

Laikliğin günlük hayatta tanımlanması devletin politikalarından bağımsız olarak gerçekleştirilmez. Bu nedenle bireyler, devletin politik davranışlarından dolayı belli bir laiklik algısına ve tutumlarına sahip olurlar ve bu tutumlarını devletin politikası değiştiğinde geliştirebilirler (Paker ve Akçalı, 2013, s.43). Bu nedenle bireyin laiklik görüş ve algısı onun siyasi davranışlarını etkileyip değiştirebilmektedir.

Bireylerin siyasi davranışını etkileyen ve onu belli bir yönde tutmaya yarayan diğer bir neden ise partilerdeki lider imajıdır. Lider, bulunduğu gruptaki kişileri grubun amacı doğrultusunda hareket ettiren ve grubun amaçları doğrultusunda üyelerini etkileyen ve onları istediği davranışa sürükleyen kişidir (Erzen, 2012, s.67). Siyasi olarak bir parti veya grubun lideri ise bulunduğu siyasal grubun başında onları belli amaçları doğrultusunda etkileyen ve istenilen davranışa sürükleyen iktidarın gücünü elde etmek isteyen kişidir (Özel, 2012).

İmaj ise “insanların zihninde oluşan anlam, algı, izlenim olarak” tanımlanmakta ve benzerlerine göre hem ayrıştırıcı hem de yönlendirici etkiye sahiptir (Gürbüz, 2019, s.320). Aynı zamanda imajın benzerlerinden farklı bir izlenim ve etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda genel olarak kişilerin bir başka kişi, obje ve kurumlar hakkında düşünceleri bir imajdır (Ertürk, 2009, s.90). Bu anlamda siyasi liderlerin seçmenlerinde oluşturduğu olumlu-olumsuz imaj siyasi arenada onları oldukça etkilemekte ve liderin partisinin oy oranını etkilemektedir. Bu konuda siyasi liderlerin imajı pek çok durumdan etkilenmektedir. Bunlar liderin kişilik özellikleri, görünüşü, hitabeti, dürüstlüğü vb. gibi durumlar

onların imajlarını etkilemektedir. Bu nedenle günümüzde seçmenler pek çok nedenin yanında lider imajına oy vermektedirler (Özel, 2012, ss.171-173).

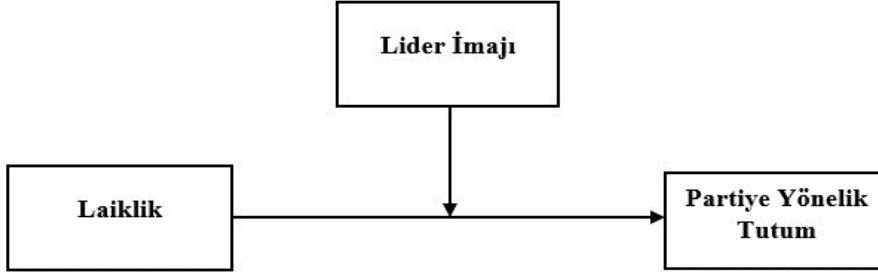
Genel olarak, düzenleyici değişken/rol ise, bir bağımlı değişken ile bir bağımsız değişken arasındaki mevcut ilişkinin gücünü ve/veya yönünü etkileyen bir başka değişkendir. Düzenleyici değişken, iki değişken arasındaki ilişkide rol oynar. Düzenleyici değişken bu ilişkinin gücünü artırabilir veya ilişkinin yönünü pozitiften negatife veya negatiften pozitifte doğru değiştirebilir (Baron ve Kenny, 1986). Düzenleyici değişkenlikten bahsedebilmek için öncelikle bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında bir ilişkinin bulunması gerekir. Ayrıca, oluşturulan regresyon denkleminde, bağımsız ve düzenleyici değişkenlerden türetilen etkileşim terimi ile bağımlı değişken arasında bir ilişki olmalıdır. Ancak, düzenleyici değişken ile bağımlı değişken arasında bir ilişki olup olmaması, önemli değildir (Aiken ve diğerleri, 1991; Sökmen ve diğerleri, 2017, s.203).

Abduljaber (2018) çalışmasında Arap Baharı sonrasında Ürdün, Tunus ve Yemen'de siyasi tutum yapısını oluşturan siyasi bölünmelerin belirleyicilerini incelemek ve siyasi bölünmelerin sıradan vatandaşların genel seçimlerdeki seçim tercihleri üzerinde belirleyici bir ağırlık taşıyıp taşımadığını test etmek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada modernleşme ve küreselleşmenin etkilerinin daha fazla olduğu ülkelerde İslam-Laik ayrımının zayıfladığı sonucuna ulaşmıştır. Castle ve diğerleri (2017), çalışmasında ise dindarlık ve laiklik düzeylerinin seçmen davranışı üzerindeki etkilerini incelediği çalışmada dindar adayların cumhuriyetçilerden ve kültürel muhafazakarlardan daha fazla destek aldığı, laik adayların ise demokratlara ve kültürel liberallere daha fazla hitap ettiğini tespit etmiştir. Dennison ve Draege (2021) çalışmalarında Tunus'ta yaptıkları çalışmada seçmenlerin oy tercihleri üzerinde en belirleyici faktörlerin cinsiyet, dindarlık ve İslam'ın kamusal yaşamdaki rolüne yönelik tutumlar (laiklik) olduğunu; ekonomik tutumlar, diğer dosyo-demografik faktörler ve kayırmacı motivasyonların ya hiç önemli olmadığını ya da nispeten daha az öneme sahip olduğunu tespit etmiştir. Guida ve Tuna (2009) çalışmalarında İstanbul'daki iki ilçede gerçekleştirdikleri çalışmada toplumun hızlı bir modernleşme sürecinden geçmesine rağmen dindarlık ve bölgeselliğin seçmen tercihleri üzerinde hala çok etkili iki belirleyici olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hirschl ve diğerleri (2009) çalışmalarında 1980-2000 yılları arasında gerçekleşen altı ABD başkanlık seçimi sonuçlarını inceledikleri çalışmada ABD'de dini kimliğe ilişkin siyasi davranışın bireyin tabakalaşma düzeni içindeki konumuna bağlı olduğunu tespit etmiştir. Kalaycıoğlu (2014) çalışmasında 2009 ve 2014 yerel seçimlerini incelediği çalışmada seçmenlerin ideolojik konumlarının (bu, sağ, sol, demokrat, milliyetçi, laik, muhafazakar vb. olabilir) partilere verdikleri destekler üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Knutsen (1995) çalışmasında sol-sağ, dini-laik gibi değerlerin parti seçiminin önemli belirleyicileri olduğunu belirtmektedir. Larsson ve Thananithichot (2023) çalışmalarında Tayland'da gerçekleştirdikleri çalışmada dini/laik ayrımının seçmen tercihleri üzerinde belirleyici olduğuna yönelik kanıtlar elde etmişlerdir. Kendini daha dindar olarak tanımlayan seçmenler, askeri parti Palang Pracharath'ı ve onun en yakın müttefiklerini desteklemeye daha yatkınken, daha laik seçmenler genel olarak askeri karşıtı partileri, özellikle Geleceğin İleri Partisi'ni (Future Forward Party) destekleme eğilimindedir. Mehrez (2023), 2019 Tunus seçimlerinde hem parlamento hem de cumhurbaşkanlığı seçimlerinde vatandaşların oy verme davranışını hangi değerlerin belirlediğini incelediği çalışmasında, özgürlük ve adalet değerlerini destekleyen kişilerin İslamcı sağcı partilere oy verme olasılığının daha yüksek olduğunu, otoriter-milliyetçi değerleri destekleyenlerin ise sol partilere oy verme olasılığının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Omar ve diğerleri (2021) çalışmalarında Endonezya'da yaptıkları çalışmada dindar ve laik seçmenlerin oy verme davranışları arasında anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ozen (2018) çalışmasında Mısır'da yaptığı çalışmada insanların laik siyaseti daha fazla destekledikçe İslamcı partilere oy verme olasılıklarının önemli ölçüde azaldığını tespit etmiştir. Ozen (2020) çalışmasında Tunus'ta yaptığı çalışmada vatandaşların oy verme davranışı üzerinde belirleyici olan faktörlerden birinin de laik-İslamcı ayrımı olduğunu

belirtmektedir. Araştırma sonucunda laik Nida Tunus partisinin desteği eski rejime sempati duyan ve İslamcılara küçümseyen laik insanlardan aldığını tespit etmiştir.

Çalışma ile ilgili oluşturulan model Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bu bilgiler doğrultusunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir;

H₁: Laiklik AK Parti’ye yönelik tutum üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H₂: Recep Tayyip ERDOĞAN’ın lider imajının Laiklik ve AK Parti’ye yönelik tutum arasındaki ilişkide düzenleyici rolü bulunmaktadır.

H₃: Laiklik CHP’ye yönelik tutum üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H₄: Kemal KILIÇDAROĞLU’nun lider imajının Laiklik ve CHP’ye yönelik tutum arasındaki ilişkide düzenleyici rolü bulunmaktadır.

H₅: Laiklik İYİ Parti’ye yönelik tutum üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H₆: Meral AKŞENER’in lider imajının Laiklik ve İYİ Parti’ye yönelik tutum arasındaki ilişkide düzenleyici rolü bulunmaktadır.

H₇: Laiklik Saadet Partisi’ne yönelik tutum üzerinde negatif etkiye sahiptir.

H₈: Temel KARAMOLLAOĞLU’nun lider imajının Laiklik ve Saadet Partisi’ne yönelik tutum arasındaki ilişkide düzenleyici rolü bulunmaktadır.

2. Metodoloji

2.1. Katılımcılar ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın evreninin Tokat ilinde yaşayan 18 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Örneklem ise evren içerisinde kolayda örnekleme yoluyla seçilen 396 bireyden oluşmaktadır. Katılımcıların %41,4’ü (164) kadınlardan %58,6’sı (232) ise erkeklerden oluşmaktadır. Örneklem belirlemede kolayda örnekleme yönteminin seçilmesinin nedeni zaman ve maliyet sınırlılığında kurtulmaktır. Tokat ilinin nüfusu TÜİK tarafından 596,454 olarak açıklanmıştır. Yapılan hesaplamalara göre evren içerisinde belirlenecek örneklem için 384 sayısı yeterli olmaktadır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Literatür incelendiğinde örneklem sayısının 300-500 arasında olmasının (Gegez, 2007) veya ifade sayısının dört katı olmasının yeterli olduğunu (MacCallum ve diğerleri, 2011) savunan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmada kullanılan örneklem sayısının yeterli olduğu söylenebilir. Örneklem belirlenirken siyasi partilerin seçmen sayılarının eşit olmasına dikkat edilmiştir. Dolayısıyla araştırmada yer alan siyasi partilerin seçmen sayıları ile kararsızlar ve diğer partilere oy vermeyi düşünenlerin sayısı eşit tutulmuştur. Dolayısıyla araştırmada yer alan her partinin katılımcı sayısı 66’dır. Aynı şekilde kararsız olanların ve diğer partilere oy vermeyi düşünenlerin sayısı da 66 olarak

belirlenmiştir. Katılımcılara yöneltilen lider imajı ve siyasi partiye yönelik tutumu belirlemeye yönelik sorular AK Parti, CHP, İYİ Parti ve Saadet Partisi'ne yönelik olarak hazırlanmıştır. Araştırmada bu partilerin isimlerinin tercih edilmesinin sebebi laikliğin siyasi partiye yönelik tutum üzerindeki etkisinin araştırılacak olmasıdır. AK Parti ve Saadet Partisi daha çok liderlerinin dindar söylemleriyle gündeme gelen partilerdir. Bu iki parti içerisinde Saadet Partisi'nin AK Parti'ye kıyasla daha fazla dindarlık vurgusunda bulunduğu söylenebilir. Aynı şekilde CHP ve İYİ Parti ise laiklik lehine söylemler geliştiren partilerdir. Bu iki parti arasında da CHP'nin söylemlerinin İYİ Parti'ye kıyasla daha yoğun olduğu söylenebilir. Bu şekilde karşıt görüşlerde olan ikişer partiden birinin daha ılımlı değerinin daha radikal seçilmesi ile araştırmadan elde edilen sonuçların genellenebilirliği artırması hedeflenmektedir. Araştırmaya katılanların yaş ortalaması ise 32 olarak tespit edilmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket formu hazırlandıktan sonra etik kurul onayı alınmıştır. Araştırma Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 01-32 karar sayılı ve 12.01.2023 tarihli kurul kararıyla etik açıdan uygun bulunmuştur. Anket formu hazırlandıktan ve etik kurul onayı alındıktan sonra 15.02.2023-15.03.2023 tarihleri arasında anket, katılımcılara uygulanmıştır. Anketler belirlenen bir anketör tarafından şehrin en yoğun yerlerinde katılımcılarla yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Anketör uygulamaya başlamadan önce anketle ilgili eğitim verilmiş olması eksik ve hatalı veri elde edilmemesi açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla elde edilen 396 anketin tamamı araştırmaya dahil edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Hazırlanan anket iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde katılımcılara ait demografik bilgileri belirlemeye yönelik sorular, ikinci bölümde ise katılımcıların laiklik düzeyini ve araştırmada yer alan siyasi parti liderlerinin imajına yönelik algıları ile siyasi partilere yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır.

Demografik Bilgiler: Anketin birinci bölümünde katılımcıların cinsiyet, yaş ve oy vermeyi düşündükleri partileri belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Laiklik Tutum Ölçeği: Araştırmada katılımcıların laiklik düzeylerini belirlemek için Paker ve Akçalı (2013) tarafından geliştirilen Laiklik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek boyut altında toplanan 11 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte 5'li likert (1-Kesinlikle Katılmıyorum-...-5-Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği 0,88 olarak tespit edilmiştir.

Lider İmajı Ölçeği: Araştırmada yer alan siyasi liderlerin imajlarına yönelik algıları belirlemek için kullanılan ölçek oluşturulurken Damlapınar ve Balcı (2005)'nin çalışmasından faydalanılmıştır. Ölçek tek boyut altında toplanan 10 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte 5'li likert (1-Kesinlikle Katılmıyorum-...-5-Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği 0,96 olarak tespit edilmiştir. Ölçek araştırmada yer alan partilerin liderlerinin hepsine yer verildiğinden dört defa uygulanmıştır. Her bir katılımcıya aynı ifadeler Recep Tayyip ERDOĞAN, Kemal KILIÇDAROĞLU, Meral AKŞENER ve Temel KARAMOLLAOĞLU'na yönelik olarak dört defa yöneltilmiştir.

Siyasi Partiye Yönelik Tutum Ölçeği: Katılımcıların siyasi partilere yönelik tutumlarını belirlemek için oluşturulan ölçekte Kurtoğlu ve Sönmez (2016) ile Yağcı ve İlarıslan (2010)'ın çalışmalarından faydalanılmıştır. Ölçek tek boyut altında toplanan 5 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte 5'li likert (1-Kesinlikle Katılmıyorum-...-5-Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği 0,98 olarak tespit edilmiştir. Ölçek araştırmada yer alan partilerin hepsine yer verildiğinden dört defa uygulanmıştır. Her bir katılımcıya aynı ifadeler AK Parti, CHP, İYİ Parti ve Saadet Partisi'ne yönelik olarak dört defa yöneltilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS 23 paket programında analiz edilmiştir. Analiz kısmında ilk olarak katılımcıların cinsiyet, yaş ve oy vermeyi düşündükleri partileri belirlemek amacıyla frekans analizleri yapılmıştır. Daha sonra ölçeklerin güvenilirlikleri test edilmiştir. Güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha değeri dikkate alınmıştır. Bir sonraki aşamada ölçeklerin geçerliliklerini test etmek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) gerçekleştirilmiştir. Daha sonra normallik testleri gerçekleştirilerek verilerin normal dağılıp dağılmadığı test edilmiştir. Sonraki aşamada değişkenler arası ilişkileri test etmek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Son olarak araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla SPSS PROCESS eklentisinde Model 1 kullanılmış ve laikliğin siyasi partiye yönelik tutum üzerindeki etkisinde lider imajının düzenleyici rolü belirlenmiştir.

3. Bulgular

3.1. Araştırma 1

Bu bölümde laikliğin AK Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Recep Tayyip ERDOĞAN'ın imajının düzenleyici rolü incelenmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin dağılımları ve değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen analizlerin sonucu Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişkiler

	Ort	S.H.	Çarpıklık	Basıklık	Laiklik	RTE İmaj	AKP Tutum
1. Laiklik	2.82	0.05	0.469	-0.533	1		
2. RTE İmaj	2.85	0.06	0.116	-0.893	-0.35**	1	
3. AKP Tutum	2.26	0.06	0.791	-0.453	-0.24**	0.82**	1

Not: **p<0.01 (RTE İmaj: Recep Tayyip ERDOĞAN'ın Algılanan İmajı; AKP Tutum: AK Parti'ye Yönelik Tutum)

Tablo 2 incelendiğinde çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ve +2 aralığında olduğu görülmektedir. Bu durum verilerin normal dağıldığını göstermektedir (George ve Mallery, 2010, ss.114-115). Ortalamalar incelendiğinde katılımcıların laiklik tutumlarının ve Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik imajına yönelik algılarının orta düzeyde, AK Parti'ye yönelik tutumlarının ise orta-alt düzeyde olduğu görülmektedir. Değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde laiklik ile Recep Tayyip ERDOĞAN'ın algılanan imajı ve AK Parti'ye yönelik tutum arasında negatif bir ilişki, Recep Tayyip ERDOĞAN'ın algılanan imajı ile AK Parti'ye yönelik tutum arasında pozitif ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmada yer alan ölçeklerin geçerliliklerini test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde laiklik ölçeğinin KMO değerinin 0,890; Lider İmajı Ölçeğinin 0,934; Siyasi Partiye Yönelik Tutum Ölçeğinin ise 0,874 olduğu görülmektedir. KMO değerinin 0,60 ve üzerinde olması örneklemin temsil gücünün yüksek olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017, s.325). Bunun yanı sıra Bartlett Küresellik Testi sonucu 0,05'ten küçük ve anlamlıdır (Tabachnick ve Fidell, 1996, s.674). Tüm ölçekler öz değeri birden büyük tek faktöre sahiptir. Ölçeklerin açıklanan varyansları incelendiğinde laiklik ölçeğinin açıklanan varyansının 0,61; lider imajı ölçeğinin 0,74; partiye yönelik tutum ölçeğinin ise 0,93 olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler kabul edilebilir düzeydedir (Karagöz, 2019, s.953). Ölçeklere ait ifadelerin faktör yükleri 0,30'un üzerindedir. Dolayısıyla tüm ifadeler araştırmaya dahil edilmiştir (Yaşhoğlu, 2017, s.78).

Tablo 2. Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktör İsmi	İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)
Laiklik (KMO=0,890)	Kürtajla ilgili yasal düzenlemelerde dini emirler ve yasaklar da göz önüne alınmalıdır.	0.738	3.239	61.539
	Aile ve boşanma hukuku dini emirler göz önüne alınarak yeniden düzenlenmelidir.	0.786		
	Miras hukuku, dinin emirlerine uygun şekilde yeniden düzenlenmelidir.	0.778		
	Okul, hastane, adliye gibi devlet kurumlarında çalışan kadın ve erkeklerin konuları ve birbirleriyle ilişkileri, dinin yasak ve emirlerine göre düzenlenemez.	0.716		
	Kamusal ve özel hayatı düzenleyen yasalar hiçbir şekilde dini emirler temel alınarak yapılamaz.	0.721		
	Ölüm hakkının (ötenazi) yasallaşması tartışılacak olursa, bu tartışmada, ölüm hakkının dinen yasak olması göz önüne alınmamalıdır.	0.735		
	Eğitim kurumlarında verilen eğitim ve öğretim, herhangi bir inanç veya din kurumunun tekelinde ya da etkisinde olmamalıdır.	0.656		
	Eğitim kurumlarında din dersi zorunlu değil; seçmeli olmalıdır.	0.543		
	18 yaş altı evliliklerin dinen de kabul gördüğü için yasal olması makuldür.	0.737		
	Eğitim kurumlarında okutulan din ve ahlak dersleri, farklı din ve inançları kapsamalıdır.	0.630		
	Bir dinin ya da inancın 'hak din' olarak kabul edilip kurumsallaşmasına Diyanet İşleri Başkanlığı ya da benzeri bir dini otorite karar verir.	0.665		
	Lider İmajı (KMO=0,934)	Recep Tayyip ERDOĞAN dürüst bir liderdir.		
Recep Tayyip ERDOĞAN yolsuzluklara karşı hassas bir liderdir.		0.865		
Recep Tayyip ERDOĞAN çalışkan bir liderdir.		0.819		
Recep Tayyip ERDOĞAN tarafsız ve adaletli bir liderdir		0.890		
Recep Tayyip ERDOĞAN ülkenin sorunları hakkında bilgili bir liderdir.		0.859		
Recep Tayyip ERDOĞAN gündemdeki problemlerden haberdar bir liderdir.		0.782		
Recep Tayyip ERDOĞAN iş bitirici/becerikli bir liderdir.		0.870		
Recep Tayyip ERDOĞAN cesur bir liderdir.		0.845		
Recep Tayyip ERDOĞAN eğitimli bir liderdir.		0.899		
Recep Tayyip ERDOĞAN'ın sunduğu vaatler birbiriyle tutarlıdır.	0.877			
Partiye Yönelik Tutum (KMO=0,874)	AK Parti'ye oy vermek doğru bir karardır.	0.934	4.667	93.336
	Arkadaşlarımı, akrabalarımı ve ailemi AK Parti'ye oy vermeleri için teşvik ederim.	0.966		
	AK Parti'yi arkadaşlarıma, akrabalarım ve aileme tavsiye ederim.	0.980		
	Siyasetle ilgili bir sohbet olursa AK Parti'yi ortamdakilere tavsiye ederim.	0.982		
	Birisi benden siyasi konularda tavsiye istediğinde AK Parti'yi tavsiye ederim.	0.968		

Laikliğin AK Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Recep Tayyip ERDOĞAN'ın algılanan imajının düzenleyici rolünü belirlemek için PROCESS Model 1, %95 güven aralığında 5000 bootstrap yapılarak uygulanmıştır (Preacher ve Hayes, 2008, s.883). Analiz sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Regresyon Analizi Sonuçları (Bağımlı Değişken: AK Parti Tutum)

Bağımsız Değişken	Katsayı	SE	t-ist	p-değeri	Alt Limit	Üst Limit
Laiklik Tutumu	0.24	0.09	2.7360	0.000	0.0675	0.4125

Tablo 3 incelendiğinde laiklik tutumunun AK Parti'ye yönelik tutumu pozitif olarak yordadığı görülmektedir. Bu bulgu H₁ hipotezini desteklemektedir. Laiklik tutumunun AK Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisi incelendikten sonra Recep Tayyip ERDOĞAN'ın algılanan imajının bu etki üzerindeki düzenleyici rolü incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Düzenleyicilik Testi Sonuçları

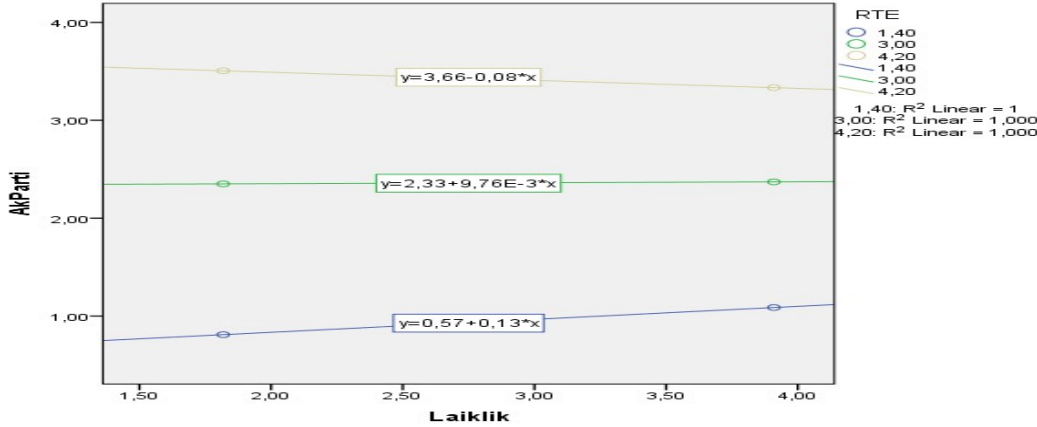
Bağımsız Değişken	Düzenleyici Değişken	Araç Değişken	R ² değeri	F-ist.	p-değeri
Laiklik Tutumu	Recep Tayyip ERDOĞAN'ın İmajı	AK Parti'ye Yönelik Tutum	0.0046	5.5734	0.02

Tablo 4 incelendiğinde Recep Tayyip ERDOĞAN'ın algılanan imajının laiklik tutumu ve AK Parti'ye yönelik tutum arasındaki ilişkide düzenleyicilik rolü olduğu görülmektedir ($p < 0.05$). Bu etkinin yönü ve düzeyi Tablo 5 'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Recep Tayyip ERDOĞAN'ın Algılanan İmajının Laiklik Tutumu ve AK Parti'ye Yönelik Tutum Arasındaki İlişkide Düzenleyici Etkisinin Düzeyleri

Recep Tayyip ERDOĞAN'ın Algılanan İmajı	Etki	SE	p-değeri	Alt Limit	Üst Limit
1	0.1326	0.05	0.01	0.0307	0.2345
2	0.0097	0.04	0.83	-0.0790	0.0984
3	-0.0824	0.07	0.25	-0.2228	0.0580

Tablo 5 incelendiğinde Recep Tayyip ERDOĞAN'ın algılanan imajı arttıkça laiklik tutumunun AK Parti'ye yönelik tutum üzerindeki pozitif etkisinin ortadan kalktığı görülmektedir. Bu bulgular H₂ hipotezini desteklemektedir. Recep Tayyip ERDOĞAN'ın algılanan imajının düzenleyici etkisi ayrıca Şekil 2'de de gösterilmektedir.

Şekil 2. Düzenleyici Etki Grafiği

Şekil 2 incelendiğinde laiklik tutumunun AK Parti'ye yönelik tutum üzerindeki pozitif etkisinin Recep Tayyip ERDOĞAN'ın algılanan imajı arttıkça azaldığı görülmektedir.

3.2. Araştırma 2

Bu bölümde laikliğin CHP'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Kemal KILIÇDAROĞLU'nun imajının düzenleyici rolü incelenmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin dağılımları ve değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen analizlerin sonucu Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişkiler

	Ort.	S.H.	Çarpıklık	Basıklık	Laiklik	KK İmaj	CHP Tutum
1. Laiklik	2.82	0.05	0.469	-0.533	1		
2. KK İmaj	2.70	0.06	0.169	-1.086	0.43**	1	
3. CHP Tutum	2.27	0.07	0.695	-0.871	0.54**	0.77**	1

Not: ** $p < 0.01$ (KK İmaj: Kemal KILIÇDAROĞLU'nun Algılanan İmajı; CHP Tutum: CHP'ye Yönelik Tutum)

Tablo 6 incelendiğinde çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ve +2 aralığında olduğu görülmektedir. Bu durum verilerin normal dağıldığını göstermektedir (George ve Mallery, 2010: ss. 114-115). Ortalamalar incelendiğinde katılımcıların laiklik tutumlarının ve Kemal KILIÇDAROĞLU'nun

liderlik imajına yönelik algılarının orta düzeyde, CHP'ye yönelik tutumlarının ise orta-alt düzeyde olduğu görülmektedir. Değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde laiklik ile Kemal KILIÇDAROĞLU'nun algılanan imajı ve CHP'ye yönelik tutum arasında pozitif bir ilişki, Kemal KILIÇDAROĞLU'nun algılanan imajı ile CHP'ye yönelik tutum arasında pozitif ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmada yer alan ölçeklerin geçerliliklerini test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7. Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktör İsmi	İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)
Laiklik (KMO=0,890)	Kürtajla ilgili yasal düzenlemelerde dini emirler ve yasaklar da göz önüne alınmalıdır.	0.738		
	Aile ve boşanma hukuku dini emirler göz önüne alınarak yeniden düzenlenmelidir.	0.786		
	Miras hukuku, dinin emirlerine uygun şekilde yeniden düzenlenmelidir.	0.778		
	Okul, hastane, adliye gibi devlet kurumlarında çalışan kadın ve erkeklerin konumları ve birbirleriyle ilişkileri, dinin yasak ve emirlerine göre düzenlenemez.	0.716		
	Kamusal ve özel hayatı düzenleyen yasalar hiçbir şekilde dini emirler temel alınarak yapılamaz.	0.721		
	Ölüm hakkının (ötenazi) yasallaşması tartışılacak olursa, bu tartışmada, ölüm hakkının dinen yasak olması göz önüne alınmamalıdır.	0.735	3.239	61.539
	Eğitim kurumlarında verilen eğitim ve öğretim, herhangi bir inanç veya din kurumunun tekelinde ya da etkisinde olmamalıdır.	0.656		
	Eğitim kurumlarında din dersi zorunlu değil; seçmeli olmalıdır.	0.543		
	18 yaş altı evliliklerin dinen de kabul gördüğü için yasal olması makuldür.	0.737		
	Eğitim kurumlarında okutulan din ve ahlak dersleri, farklı din ve inançları kapsamalıdır.	0.630		
	Bir dinin ya da inancın 'hak din' olarak kabul edilip kurumsallaşmasına Diyanet İşleri Başkanlığı ya da benzeri bir dini otorite karar verir.	0.665		
	Lider İmajı (KMO=0,951)	Kemal KILIÇDAROĞLU dürüst bir liderdir.	0.887	
Kemal KILIÇDAROĞLU yolsuzluklara karşı hassas bir liderdir.		0.926		
Kemal KILIÇDAROĞLU çalışkan bir liderdir.		0.911		
Kemal KILIÇDAROĞLU tarafsız ve adaletli bir liderdir.		0.927		
Kemal KILIÇDAROĞLU ülkenin sorunları hakkında bilgili bir liderdir.		0.905		
Kemal KILIÇDAROĞLU gündemdeki problemlerden haberdar bir liderdir.		0.855	8.222	82.218
Kemal KILIÇDAROĞLU iş bitirici/becerikli bir liderdir.		0.906		
Kemal KILIÇDAROĞLU cesur bir liderdir.		0.914		
Kemal KILIÇDAROĞLU eğitimli bir liderdir.		0.894		
Kemal KILIÇDAROĞLU'nun sunduğu vaatler birbiriyle tutarlıdır.		0.940		
Partiye Yönelik Tutum (KMO=0,901)	CHP'ye oy vermek doğru bir karardır.	0.953		
	Arkadaşlarımı, akrabalarımı ve ailemi CHP'ye oy vermeleri için teşvik ederim.	0.989		
	CHP'yi arkadaşlarıma, akrabalarıma ve aileme tavsiye ederim.	0.993		
	Siyasetle ilgili bir sohbet olursa CHP'yi ortamdakilere tavsiye ederim.	0.993	4.827	96.544
	Birisi benden siyasi konularda tavsiye istediğinde CHP'yi tavsiye ederim.	0.984		

Tablo 7 incelendiğinde laiklik ölçeğinin KMO değerinin 0,890; Lider İmajı Ölçeğinin 0,951; Siyasi Partiye Yönelik Tutum Ölçeğinin ise 0,901 olduğu görülmektedir. KMO değerinin 0,60 ve üzerinde olması örneklemin temsil gücünün yüksek olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017, s.325). Bunun yanı sıra Bartlett Küresellik Testi sonucu 0,05'ten küçük ve anlamlıdır (Tabachnick ve Fidell, 1996, s.674). Tüm ölçekler öz değeri birden büyük tek faktöre sahiptir. Ölçeklerin açıklanan varyansları incelendiğinde laiklik ölçeğinin açıklanan varyansının 0,61; lider imajı ölçeğinin 0,82; partiye yönelik tutum ölçeğinin ise 0,96 olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler kabul edilebilir düzeydedir (Karagöz, 2019, s.953). Ölçeklere ait ifadelerin faktör yükleri 0,30'un üzerindedir. Dolayısıyla tüm ifadeler araştırmaya dahil edilmiştir (Yaşlıoğlu, 2017, s.78).

Laikliğin CHP'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Kemal KILIÇDAROĞLU'nun algılanan imajının düzenleyici rolünü belirlemek için PROCESS Model 1, %95 güven aralığında 5000 bootstrap

yapılarak uygulanmıştır (Preacher ve Hayes, 2008, s.883). Analiz sonuçları Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. Regresyon Analizi Sonuçları (**Bağımlı Değişken:** CHP Tutum)

Bağımsız Değişken	Katsayı	SE	t-ist	p-değeri	Alt Limit	Üst Limit
Laiklik Tutumu	0.01	0.11	0.0665	0.947	-0.2120	0.2268

Tablo 8 incelendiğinde laiklik tutumunun CHP’ye yönelik tutum üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu bulgu H₃ hipotezini desteklememektedir. Laiklik tutumunun CHP’ye yönelik tutum üzerindeki etkisi incelendikten sonra Kemal KILIÇDAROĞLU’nun algılanan imajının bu etki üzerindeki düzenleyici rolü incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Düzenleyicilik Testi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Düzenleyici Değişken	Aracı Değişken	R ² değeri	F-ist.	p-değeri
Laiklik Tutumu	Kemal KILIÇDAROĞLU’nun İmajı	CHP’ye Yönelik Tutum	0.0111	12.6305	0.00

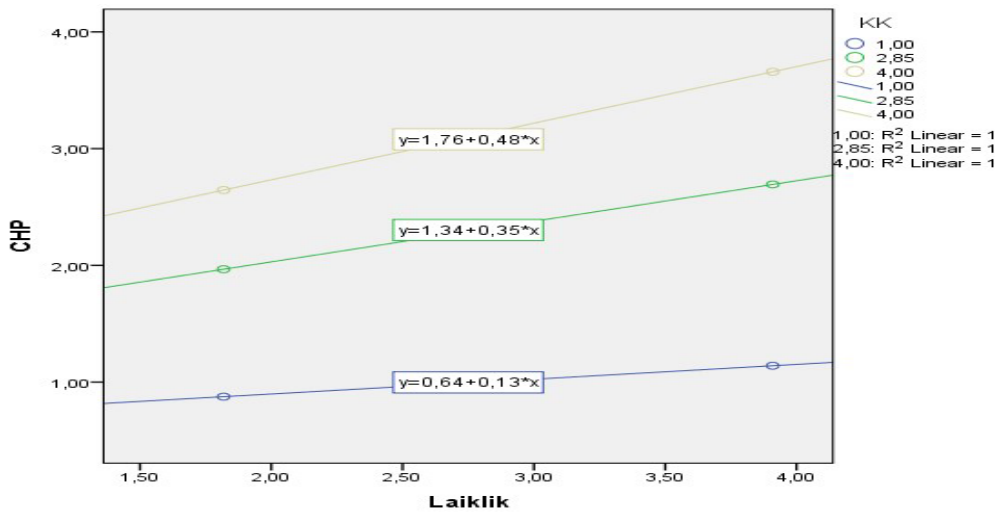
Tablo 9 incelendiğinde Kemal KILIÇDAROĞLU’nun algılanan imajının laiklik tutumu ve CHP’ye yönelik tutum arasındaki ilişkide düzenleyicilik rolü olduğu görülmektedir (p<0.05). Bu etkinin yönü ve düzeyi Tablo 10’da gösterilmektedir.

Tablo 10. Kemal KILIÇDAROĞLU’nun Algılanan İmajının Laiklik Tutumu ve CHP’ye Yönelik Tutum Arasındaki İlişkide Düzenleyici Etkisinin Düzeyleri

Kemal KILIÇDAROĞLU’nun Algılanan İmajı	Etki	SE	p-değeri	Alt Limit	Üst Limit
1	0,1267	0,08	0,12	-0,0350	0,2885
2	0,3475	0,05	0,00	0,2553	0,4396
3	0,4847	0,06	0,00	0,3728	0,5966

Tablo 10 incelendiğinde Kemal KILIÇDAROĞLU’nun algılanan imajı arttıkça laiklik tutumunun CHP’ye yönelik tutum üzerindeki pozitif etkisinin de anlamlı hale geldiği ve arttığı görülmektedir. Bu bulgular H₄ hipotezini desteklemektedir. Kemal KILIÇDAROĞLU’nun algılanan imajının düzenleyici etkisi ayrıca Şekil 3’te de gösterilmektedir.

Şekil 3. Düzenleyici Etki Grafiği

Şekil 3 incelendiğinde laiklik tutumunun CHP'ye yönelik tutum üzerindeki anlamlı olmayan etkisinin Kemal KILIÇDAROĞLU'nun algılanan imajı arttıkça anlamlı hale geldiği ve arttığı görülmektedir.

3. 3. Araştırma 3

Bu bölümde laikliğin İYİ Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Meral AKŞENER'in imajının düzenleyici rolü incelenmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin dağılımları ve değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen analizlerin sonucu Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11. Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişkiler

	Ort.	S.H.	Çarpıklık	Basıklık	Laiklik	MA İmaj	İYİ Parti Tutum
1. Laiklik	2.82	0.05	0.469	-0.533	1		
2. MA İmaj	2.79	0.06	-0.081	-1.046	0.42**	1	
3. İYİ Parti Tutum	2032	0.06	0.549	-0.799	0.48**	0.73**	1

Not: **p<0.01 (MA İmaj: Meral AKŞENER'in Algılanan İmajı; İYİ Parti Tutum: İYİ Parti'ye Yönelik Tutum)

Tablo 11 incelendiğinde çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ve +2 aralığında olduğu görülmektedir. Bu durum verilerin normal dağıldığını göstermektedir (George ve Mallery, 2010: ss. 114-115). Ortalamalar incelendiğinde katılımcıların laiklik tutumlarının ve Meral AKŞENER'in liderlik imajına yönelik algılarının orta düzeyde, İYİ Parti'ye yönelik tutumlarının ise orta-alt düzeyde olduğu görülmektedir. Değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde laiklik ile Meral AKŞENER'in algılanan imajı ve İYİ Parti'ye yönelik tutum arasında pozitif bir ilişki, Meral AKŞENER'in algılanan imajı ile İYİ Parti'ye yönelik tutum arasında pozitif ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmada yer alan ölçeklerin geçerliliklerini test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 12'de gösterilmektedir.

Tablo 12. Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktör İsmi	İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)
Laiklik (KMO=0,890)	Kürtajla ilgili yasal düzenlemelerde dini emirler ve yasaklar da göz önüne alınmalıdır.	0.738	3.239	61.539
	Aile ve boşanma hukuku dini emirler göz önüne alınarak yeniden düzenlenmelidir.	0.786		
	Miras hukuku, dinin emirlerine uygun şekilde yeniden düzenlenmelidir.	0.778		
	Okul, hastane, adliye gibi devlet kurumlarında çalışan kadın ve erkeklerin konuları ve birbirleriyle ilişkileri, dinin yasak ve emirlerine göre düzenlenemez.	0.716		
	Kamusal ve özel hayatı düzenleyen yasalar hiçbir şekilde dini emirler temel alınarak yapılamaz.	0.721		
	Ölüm hakkının (ötenazi) yasallaşması tartışılacak olursa, bu tartışmada, ölüm hakkının dinen yasak olması göz önüne alınmamalıdır.	0.735		
	Eğitim kurumlarında verilen eğitim ve öğretim, herhangi bir inanç veya din kurumunun tekelinde ya da etkisinde olmamalıdır.	0.656		
	Eğitim kurumlarında din dersi zorunlu değil; seçmeli olmalıdır.	0.543		
	18 yaş altı evliliklerin dinen de kabul gördüğü için yasal olması makuldür.	0.737		
	Eğitim kurumlarında okutulan din ve ahlak dersleri, farklı din ve inançları kapsamalıdır.	0.630		
Bir dinin ya da inancın 'hak din' olarak kabul edilip kurumsallaşmasına Diyanet İşleri Başkanlığı ya da benzeri bir dini otorite karar verir.	0.665			
Lider İmajı (KMO=0,940)	Meral AKŞENER dürüst bir liderdir.	0.910	8.471	84.709
	Meral AKŞENER yolsuzluklara karşı hassas bir liderdir.	0.940		
	Meral AKŞENER çalışkan bir liderdir.	0.931		
	Meral AKŞENER tarafsız ve adaletli bir liderdir.	0.927		
	Meral AKŞENER ülkenin sorunları hakkında bilgili bir liderdir.	0.919		
	Meral AKŞENER gündemdeki problemlerden haberdar bir liderdir.	0.892		
	Meral AKŞENER iş bitirici/beccerikli bir liderdir.	0.946		
	Meral AKŞENER cesur bir liderdir.	0.911		
	Meral AKŞENER eğitilmiş bir liderdir.	0.893		
	Meral AKŞENER'in sunduğu vaatler birbiriyle tutarlıdır.	0.933		
Partiye Yönelik Tutum (KMO=0,904)	İYİ Parti'ye oy vermek doğru bir karardır.	0.965	4.823	96.462
	Arkadaşlarımı, akrabalarımı ve ailemi İYİ Parti'ye oy vermeleri için teşvik ederim.	0.987		
	İYİ Parti'yi arkadaşlarıma, akrabalarıma ve aileme tavsiye ederim.	0.987		
	Siyasetle ilgili bir sohbet olursa İYİ Parti'yi ortamdakilere tavsiye ederim.	0.989		
	Birisi benden siyasi konularda tavsiye istediğinde İYİ Parti'yi tavsiye ederim	0.982		

Tablo 12 incelendiğinde laiklik ölçeğinin KMO değerinin 0,890; Lider İmajı Ölçeğinin 0,940; Siyasi Partiyeye Yönelik Tutum Ölçeğinin ise 0,904 olduğu görülmektedir. KMO değerinin 0,60 ve üzerinde olması örneklemin temsil gücünün yüksek olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017, s.325). Bunun yanı sıra Bartlett Küresellik Testi sonucu 0,05'ten küçük ve anlamlıdır (Tabachnick ve Fidell, 1996, s.674). Tüm ölçekler öz değeri birden büyük tek faktöre sahiptir. Ölçeklerin açıklanan varyansları incelendiğinde laiklik ölçeğinin açıklanan varyansının 0,61; lider imajı ölçeğinin 0,85; partiye yönelik tutum ölçeğinin ise 0,96 olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler kabul edilebilir düzeydedir (Karagöz, 2019, s.953). Ölçeklere ait ifadelerin faktör yükleri 0,30'un üzerindedir. Dolayısıyla tüm ifadeler araştırmaya dahil edilmiştir (Yaşlıoğlu, 2017, s.78).

Laikliğin İYİ Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Meral AKŞENER'in algılanan imajının düzenleyici rolünü belirlemek için PROCESS Model 1, %95 güven aralığında 5000 bootstrap yapılarak uygulanmıştır (Preacher ve Hayes, 2008, s.883). Analiz sonuçları Tablo 13'te gösterilmektedir.

Tablo 13. Regresyon Analizi Sonuçları (**Bağımlı Değişken:** İYİ Parti Tutum)

Bağımsız Değişken	Katsayı	SE	t-ist	p-değeri	Alt Limit	Üst Limit
Laiklik Tutumu	0.22	0.12	1.8243	0.068	-0.0173	0.4635

Tablo 8 incelendiğinde laiklik tutumunun İYİ Parti'ye yönelik tutum üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu bulgu H5 hipotezini desteklememektedir. Laiklik tutumunun İYİ Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisi incelendikten sonra Meral AKŞENER'in algılanan imajının bu etki üzerindeki düzenleyici rolü incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 14'de gösterilmektedir.

Tablo 14. Düzenleyicilik Testi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Düzenleyici Değişken	Aracı Değişken	R ² değeri	F-ist.	p-değeri
Laiklik Tutumu	Meral AKŞENER'in İmajı	İYİ Parti'ye Yönelik Tutum	0.0002	0.2044	0.65

Tablo 14 incelendiğinde Meral AKŞENER'in algılanan imajının laiklik tutumu ve İYİ Parti'ye yönelik tutum arasındaki ilişkide düzenleyicilik rolü olmadığı görülmektedir (p>0.05). Bu bulgular H₆ hipotezini desteklememektedir.

3.4. Araştırma 4

Bu bölümde laikliğin Saadet Partisi'ne yönelik tutum üzerindeki etkisinde Temel KARAMOLLAOĞLU'nun imajının düzenleyici rolü incelenmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin dağılımları ve değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen analizlerin sonucu Tablo 15'te gösterilmektedir.

Tablo 15. Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişkiler

	Ort.	S.H.	Çarpıklık	Basıklık	Laiklik	TK İmaj	SP Tutum
1. Laiklik	2.82	0.05	0.469	-0.533	1		
2. TK İmaj	3.02	0.06	-0.148	-1.021	-0.11**	1	
3. SP Tutum	2.63	0.07	0.331	-1.057	-0.21**	0.79**	1

Not: **p<0.01 (TK İmaj: Temel KARAMOLLAOĞLU'nun Algılanan İmajı; SP Tutum: Saadet Partisine Yönelik Tutum)

Tablo 15 incelendiğinde çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ve +2 aralığında olduğu görülmektedir. Bu durum verilerin normal dağıldığını göstermektedir (George ve Mallery, 2010, ss.114-115). Ortalamalar incelendiğinde katılımcıların laiklik tutumlarının, Temel KARAMOLLAOĞLU'nun liderlik imajına yönelik algılarının ve Saadet Partisi'ne yönelik tutumlarının orta düzeyde olduğu görülmektedir. Değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde laiklik ile Temel KARAMOLLAOĞLU'nun algılanan imajı ve Saadet Partisi'ne yönelik tutum arasında negatif bir ilişki, Temel

KARAMOLLAOĞLU'nun algılanan imajı ile Saadet Partisi'ne yönelik tutum arasında pozitif ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmada yer alan ölçeklerin geçerliliklerini test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 16'da gösterilmektedir.

Tablo 16. Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktör İsmi	İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)
Laiklik (KMO=0,890)	Kürtajla ilgili yasal düzenlemelerde dini emirler ve yasaklar da göz önüne alınmalıdır.	0.738	3.239	61.539
	Aile ve boşanma hukuku dini emirler göz önüne alınarak yeniden düzenlenmelidir.	0.786		
	Miras hukuku, dinin emirlerine uygun şekilde yeniden düzenlenmelidir.	0.778		
	Okul, hastane, adliye gibi devlet kurumlarında çalışan kadın ve erkeklerin konumları ve birbirleriyle ilişkileri, dinin yasak ve emirlerine göre düzenlenemez.	0.716		
	Kamusal ve özel hayatı düzenleyen yasalar hiçbir şekilde dini emirler temel alınarak yapılamaz.	0.721		
	Ölüm hakkının (ötenazi) yasallaşması tartışılacak olursa, bu tartışmada, ölüm hakkının dinen yasak olması göz önüne alınmamalıdır.	0.735		
	Eğitim kurumlarında verilen eğitim ve öğretim, herhangi bir inanç veya din kurumunun tekelinde ya da etkisinde olmamalıdır.	0.656		
	Eğitim kurumlarında din dersi zorunlu değil; seçmeli olmalıdır.	0.543		
	18 yaş altı evliliklerin dinen de kabul gördüğü için yasal olması makuldür	0.737		
	Eğitim kurumlarında okutulan din ve ahlak dersleri, farklı din ve inançları kapsamalıdır.	0.630		
	Bir dinin ya da inancın 'hak din' olarak kabul edilip kurumsallaşmasına Diyanet İşleri Başkanlığı ya da benzeri bir dini otorite karar verir.	0.665		
	Lider İmajı (KMO=0,956)	Temel KARAMOLLAOĞLU dürüst bir liderdir.		
Temel KARAMOLLAOĞLU yolsuzluklara karşı hassas bir liderdir.		0.947		
Temel KARAMOLLAOĞLU çalışkan bir liderdir.		0.952		
Temel KARAMOLLAOĞLU tarafsız ve adaletli bir liderdir.		0.949		
Temel KARAMOLLAOĞLU ülkenin sorunları hakkında bilgili bir liderdir.		0.957		
Temel KARAMOLLAOĞLU gündemdeki problemlerden haberdar bir liderdir.		0.953		
Temel KARAMOLLAOĞLU iş bitirici/becerikli bir liderdir.		0.932		
Temel KARAMOLLAOĞLU cesur bir liderdir.		0.953		
Temel KARAMOLLAOĞLU eğitimli bir liderdir.		0.937		
Temel KARAMOLLAOĞLU'nun sunduğu vaatler birbiriyle tutarlıdır.		0.936		
Partiye Yönelik Tutum (KMO=0,907)	Saadet Partisi'ne oy vermek doğru bir karardır.	0.945	4.805	96.105
	Arkadaşlarımı, akrabalarımı ve ailemi Saadet Partisi'ne oy vermeleri için teşvik ederim.	0.989		
	Saadet Partisi'ni arkadaşlarıma, akrabalarıma ve aileme tavsiye ederim.	0.991		
	Siyasetle ilgili bir sohbet olursa Saadet Partisi'ni ortamdakilere tavsiye ederim.	0.991		
	Birisi benden siyasi konularda tavsiye istediğinde Saadet Partisi'ni tavsiye ederim.	0.985		

Tablo 16 incelendiğinde laiklik ölçeğinin KMO değerinin 0,890; Lider İmajı Ölçeğinin 0,956; Siyasi Partiye Yönelik Tutum Ölçeğinin ise 0,907 olduğu görülmektedir. KMO değerinin 0,60 ve üzerinde olması örneklemin temsil gücünün yüksek olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017, s.325).

Bunun yanı sıra Bartlett Küresellik Testi sonucu 0,05'ten küçük ve anlamlıdır (Tabachnick ve Fidell, 1996, s.674). Tüm ölçekler öz değeri birden büyük tek faktöre sahiptir. Ölçeklerin açıklanan varyansları incelendiğinde laiklik ölçeğinin açıklanan varyansının 0,61; lider imajı ölçeğinin 0,89; partiye yönelik tutum ölçeğinin ise 0,96 olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler kabul edilebilir düzeydedir (Karagöz, 2019, s.953). Ölçeklere ait ifadelerin faktör yükleri 0,30'un üzerindedir. Dolayısıyla tüm ifadeler araştırmaya dahil edilmiştir (Yaşlıoğlu, 2017, s.78).

7.17. Hipotez Testleri

Laikliğin Saadet Partisi'ne yönelik tutum üzerindeki etkisinde Temel KARAMOLLAOĞLU'nun algılanan imajının düzenleyici rolünü belirlemek için PROCESS Model 1, %95 güven aralığında 5000 bootstrap yapılarak uygulanmıştır (Preacher ve Hayes, 2008, s.883). Analiz sonuçları Tablo 17'de gösterilmektedir.

Tablo 17. Regresyon Analizi Sonuçları (**Bağımlı Değişken:** SP Tutum Tutum)

Bağımsız Değişken	Katsayı	SE	t-ist	p-değeri	Alt Limit	Üst Limit
Laiklik Tutumu	0.14	0,12	1.1656	0.244	-0.0946	0.3703

Tablo 17 incelendiğinde laiklik tutumunun Saadet Partisi'ne yönelik tutum üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu bulgu H₇ hipotezini desteklememektedir. Laiklik tutumunun Saadet Partisi'ne yönelik tutum üzerindeki etkisi incelendikten sonra Temel KARAMOLLAOĞLU'nun algılanan imajının bu etki üzerindeki düzenleyici rolü incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 18'de gösterilmektedir.

Tablo 18. Düzenleyicilik Testi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Düzenleyici Değişken	Aracı Değişken	R ² değeri	F-ist.	p-değeri
Laiklik Tutumu	Temel KARAMOLLAOĞLU'nun İmajı	Saadet Partisine Yönelik Tutum	0.0080	8.8737	0.00

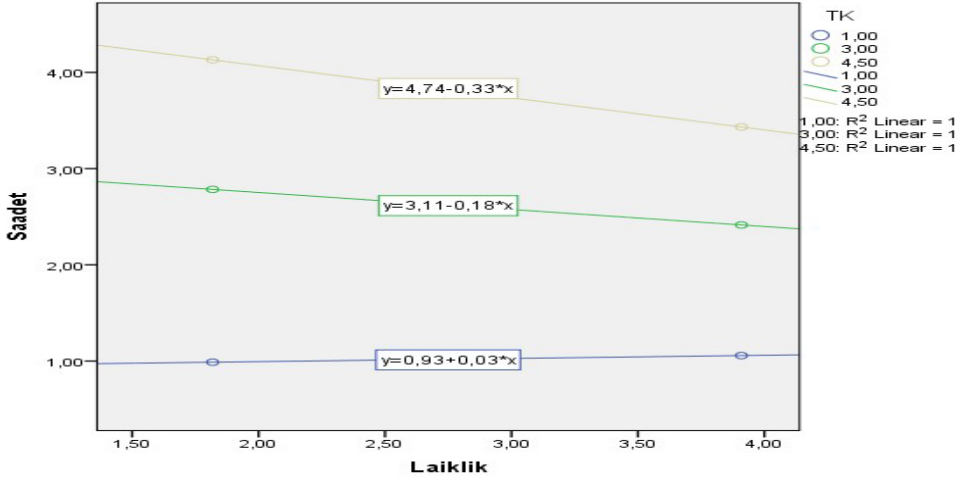
Tablo 18 incelendiğinde Temel KARAMOLLAOĞLU'nun algılanan imajının laiklik tutumu ve Saadet Partisi'ne yönelik tutum arasındaki ilişkide düzenleyicilik rolü olduğu görülmektedir (p<0.05). Bu etkinin yönü ve düzeyi Tablo 19'da gösterilmektedir.

Tablo 19. Temel KARAMOLLAOĞLU'nun Algılanan İmajının Laiklik Tutumu ve Saadet Partisi'ne Yönelik Tutum Arasındaki İlişkide Düzenleyici Etkisinin Düzeyleri

Temel KARAMOLLAOĞLU'nun Algılanan İmajı	Etki	SE	p-değeri	Alt Limit	Üst Limit
1	0.0330	0.09	0.70	-0.1368	0.2028
2	-0.1767	0.04	0.00	-0.2609	-0.0924
3	-0.3339	0.06	0.00	-0.4602	-0.2077

Tablo 19 incelendiğinde Temel KARAMOLLAOĞLU'nun algılanan imajı arttıkça laiklik tutumunun Saadet Partisi'ne yönelik tutum üzerindeki negatif etkisinin de anlamlı hale geldiği ve arttığı görülmektedir. Bu bulgular H₈ hipotezini desteklemektedir. Temel KARAMOLLAOĞLU'nun algılanan imajının düzenleyici etkisi ayrıca Şekil 4'te de gösterilmektedir.

Şekil 4. Düzenleyici Etki Grafiği

Şekil 4 incelendiğinde laiklik tutumunun Saadet Partisi'ne yönelik tutum üzerindeki anlamlı olmayan etkisinin Temel KARAMOLLAOĞLU'nun algılanan imajı arttıkça anlamlı hale geldiği ve arttığı görülmektedir.

Sonuç

Laikliğin partiye yönelik tutum üzerindeki etkisinde lider imajının düzenleyici rolünü incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada dört parti (AK Parti, CHP, İYİ Parti, Saadet Partisi) araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilecek partiler seçilirken partilerin laiklik ve laiklik karşıtı söylemleri dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda CHP, laiklik söylemlerini en yoğun olarak kullanan parti olarak, Saadet Partisi ise laiklik karşıtı söylemlere en fazla yer veren parti olarak araştırmaya dahil edilmiştir. AK Parti ve İYİ Parti ise hem laik hem de muhafazakar seçmene yönelik söylemleri olan iki parti olarak araştırmada yer almıştır. Diğer bir ifadeyle laiklik ve muhafazakarlığı yoğun bir şekilde kullanan partiler ve bu konularda daha ılımlı olan partiler araştırmaya dahil edilmiştir.

Bu kapsamda ilk olarak laikliğin AK Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Recep Tayyip ERDOĞAN'ın lider imajının düzenleyici rolü incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda laikliğin AK Parti'ye yönelik tutumu pozitif olarak yordadığı tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde laik seçmenin AK Parti'ye oy vermeye uzak olduğunu gösteren, diğer bir ifadeyle laik seçmenin büyük çoğunluğunun AK Parti dışındaki daha çok sol eğilimli partilere oy verdiğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Şahin, 2007, s.39; Zorlu, 2007, s.86). Ancak bu çalışmalar genellikle belirli bölgelerle sınırlıdır ve laik seçmenin tamamına genelleme yapılması mümkün değildir. AK Parti kurulduğu 2001 yılında gerek iş dünyası tarafından gerekse laik dünya görüşüne sahip kitle iletişim araçları gibi toplumun önemli bir kesimi tarafından coşkulu bir şekilde karşılanmıştır. Bunun yanı sıra AK Parti kurulduğunda dine değil insana dayalı bir parti olduğunu belirtmiş ve bu konuda önemli bir seçmen kitlesini ikna etmiş bulunmaktadır (Bazoğlu Sezer, 2002, ss.18-19). Ayrıca Türkiye'de dindar insanların ve bu hassasiyetle oy kullanan insanların neredeyse tamamı kamu istihdamında ve üniversitelerde başörtüsünün yasaklanmasına odaklanmaktadır. Dolayısıyla bu sorun ortadan kalktığında dine veya dindarlara baskı yapıldığına dair algılar ortadan kalkacak (Çarkoğlu, 2004, s.132) ve oy kullanırken dindar veya laik olmanın belirleyiciliği azalacaktır. AK Parti bünyesinde ılımlı İslamcı, merkez sağ, liberal, laik, ılımlı milliyetçi birçok aydını ve siyasetçiyi barındırmaktadır. AK Parti'nin bu kapsayıcı yapısı onun eski gelenekten gelen İslamcı partilerin sürdürdüğü devletin laik karakterine meydan okumanın boşuna olduğunu fark ettiği şeklinde yorumlanmaktadır. AK Parti'nin kuruluş aşamasından beri gerek kadrolarını oluştururken gerekse uyguladığı politikalarla hissettirdiği Türk siyasal İslam'ını ılımlı muhafazakar demokrat bir partiye dönüştürme girişimi, İslamcılar ve laikler arasında süregelen derin uçurumun kapatılmasına yönelik önemli bir adımdır

(Özbudun, 2006, s.555). Bu faktörlerin tamamı laikliğin AK Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisini açıklayabilecek durumlardır. İkinci olarak laikliğin AK Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Recep Tayyip ERDOĞAN'ın lider imajının düzenleyici rolü incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Recep Tayyip ERDOĞAN'ın algılanan imajı arttıkça laikliğin AK Parti'ye yönelik tutum üzerindeki pozitif etkisinin negatife döndüğü ve negatif olarak arttığı tespit edilmiştir. Recep Tayyip ERDOĞAN özellikle İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı dönemindeki icraatları ile seçmenler tarafından oldukça iyi tanınan (Karagöl ve Dama, 2015, s.5) ve AK Parti'nin doğal lideri olarak görülen bir siyasetçidir. Onun sahip olduğu güçlü ve karizmatik otorite AK Parti içerisinde siyaset yapan farklı unsurları bir arada tutmayı sağlayan önemli bir faktördür (Özbudun, 2006, s.555). Dolayısıyla Recep Tayyip ERDOĞAN'ın söz ve eylemleri bazı seçmenler tarafından doğrudan AK Parti'nin politikası olarak algılanabilmektedir. Bu durum AK Parti'ye yönelik seçmen tutumları üzerinde Recep Tayyip ERDOĞAN'ın imajının belirleyiciliğini artırmaktadır. Örneğin AK Parti her ne kadar ılımlı İslamcı bir profil çizse ve dini değil insanı ön plana alan bir parti olduğunu vurgulasa da Recep Tayyip ERDOĞAN'ın eşcinseller hakkında sarfettiği sözler, rakip partileri LGBT'ci vb. sıfatlarla nitelmesi ve konuşmalarında dindarlığı ön plana çıkarması laik seçmenin AK Parti'ye yönelik tutumunu negatif hale getirebilmektedir.

İkinci aşamada laikliğin CHP'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Kemal KILIÇDAROĞLU'nun lider imajının düzenleyici rolü incelenmiştir. İlk olarak laikliğin CHP'ye yönelik tutum üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda laikliğin CHP'ye yönelik tutum üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde geçmişte yapılan çalışmalarda laikliğin CHP'ye yönelik tutumu pozitif etkilediğine yönelik bulgulara ulaşılmıştır (Kalaycıoğlu, 2008, s.310; Önen, 2007, s.152; Şahin, 2007, s.37; Yaşar, 2019, s.582). Ancak bu çalışmalar belirli bir bölgede belirli bir dönemde gerçekleştirilmiş çalışmalardır. Dolayısıyla seçmenlerin tercihleri bölgelere ve dönemlere göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Akdeniz ve Ege bölgelerindeki laik seçmenle İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesindeki laik seçmenin tercihleri farklı olabilmektedir. Bu seçmenlerin laikliğe bakışı da farklı olabilmektedir. Laik seçmenlerin bir kısmı laikliği din ve inanç özgürlüğü olarak yorumlarken, bir kısmı din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak yorumlamaktadır (Dündar ve Taylan, 2017, ss.248-249). Dolayısıyla bu seçmenlerin tercihleri de farklılaşabilmektedir. Ayrıca laik seçmenin tercih edebileceği tek parti CHP de değildir. Türk siyasetinde laiklik vurgusu yapan özellikle sol eğilimli farklı partiler de bulunmaktadır. Bazı seçmenler özellikle son dönemlerde sağ partilerle yapılan ittifaktan dolayı CHP'nin laikliği hakkında temsil edemediğini düşünmekte ve diğer sol eğilimli partilere oy verebilmektedir. Bunun yanı sıra seçmen tercihleri üzerinde etkili olan tek faktör laiklik/dindarlık değildir. Özellikle gelir düzeyi veya diğer ekonomik faktörler de seçmen tercihleri üzerinde etkili olabilmektedir (Altan ve Kapusizoğlu, 2017; Gökçe ve diğerleri, 2002; Kalaycıoğlu, 2008, s.310; Önen, 2007, s.149; Tanas ve Dama, 2015, s.4). Ekonomik istikrarın olmadığı dönemlerde seçmenler dindarlık/laiklik hassasiyetinden uzaklaşarak ekonomik kaygılarla oy verebilmektedir. İkinci olarak laikliğin CHP'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Kemal KILIÇDAROĞLU'nun lider imajının düzenleyici rolü incelenmiştir. Analiz sonucunda Kemal KILIÇDAROĞLU'nun lider imajı arttıkça laikliğin CHP'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinin anlamlı hale geldiği ve pozitif olarak arttığı tespit edilmiştir. Kemal KILIÇDAROĞLU her ne kadar sağ partilerle yapılan ittifakın mimarlarından biri olarak görülerek sol görüşlü seçmen tarafından eleştirilse de laiklikle ilgili vurgularını hiçbir zaman terk etmemiş, dini söylemlerini din ve inanç özgürlüğü bağlamında gerçekleştirmiştir. Sağ partilerle ittifak yapmasına rağmen laik seçmenin hassas olduğu konularda sağ partilerden ayrılarak laik seçmenin beklentisi doğrultusunda söylemler geliştirmiştir. Örneğin Millet İttifakı içerisinde yer alan Saadet Partisi ve Gelecek Partisi'nin İstanbul Sözleşmesine karşı olduğunu açıkça beyan etmesine rağmen Kemal KILIÇDAROĞLU İstanbul Sözleşmesini savunmayı sürdürmüştür. Bu gibi söylemleri onun laik seçmen nezdinde hala güvenilir olmasını sağlayabilecek faktörlerdir. Bunun yanı sıra yapılan çalışmalar Alevi seçmenin laikliği Aleviliğin teminatı olarak gördüğünü göstermektedir (Gölbaşı,

2018). Kemal KILIÇDAROĞLU'nun Alevi olması da laik çizgiden ayrılmayacağını bir teminatı olarak görülebilir.

Üçüncü aşamada laikliğin İYİ Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Meral AKŞENER'in lider imajının düzenleyici etkisi incelenmiştir. Bu aşamada ilk olarak laikliğin İYİ Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda laikliğin İYİ Parti'ye yönelik tutum üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda laikliğin İYİ Parti'ye yönelik tutum üzerindeki etkisinde Meral AKŞENER'in lider imajının düzenleyici rolü de bulunmamaktadır. İYİ Parti çoğunluğu MHP'den ayrılan siyasetçiler tarafından kurulmuş, ilk kurulduğunda milliyetçi-muhafazakar görüntüsü uyandıran bir partidir. Zamanla parti içerisinde farklı kesimlerden insanların yer alması, partinin Atatürkçülük vurgusunu yoğun olarak kullanması ve laiklik lehine söylemlere yer vermesi partide laik bir imajın oluşmasına da neden olmuştur. Dolayısıyla İYİ Parti ne tam olarak milliyetçi-muhafazakar ne de laik bir parti olarak algılanmaktadır. Bu şekilde algılanmasında milliyetçi-muhafazakar kanadın MHP, laik kanadın ise CHP gibi Türk siyasetinde önemli bir yere sahip iki önemli parti tarafından temsil ediliyor olmasının da etkisi bulunabilir. Aynı zamanda Genel Başkan Meral AKŞENER'in laiklikle ilgili söylemleri de partinin milliyetçi-muhafazakar mı yoksa laik mi olduğu konusunda belirsizliği artırmaktadır. Tabii ki bir siyasi partinin milliyetçi-muhafazakar olması laik olmasına, laik olması da milliyetçi-muhafazakar olmasına engel bir durum değildir. Ancak Türk siyasetinde de yerleşmiş bazı algı ve inançlar bulunmaktadır. Laik kanadı uzun yıllar boyunca CHP gibi güçlü bir partinin temsil etmesi Türk seçmenin zihninde laik olanın muhafazakar olamayacağına yönelik bir algı oluşmasına sebep olmuş olabilir. Aynı şekilde milliyetçi-muhafazakar kanadı yıllarca MHP gibi güçlü bir figürün temsil etmesi ve MHP seçmeninin nispeten dindar kesimden olması milliyetçi-muhafazakar olanın laik olamayacağı şeklinde seçmen zihninde bir algının oluşmasına yol açmış olabilir. Dolayısıyla seçmen laik mi yoksa milliyetçi-muhafazakar mı olduğuna karar veremediği, ideolojik olarak zihninde bir yere oturtmadığı İYİ Parti'ye dindarlık/laiklik dışındaki faktörlerin etkisiyle oy veriyor olabilir. Aynı şekilde Meral AKŞENER'in hem milliyetçi-muhafazakar hem de laik söylemlere sahip olması onun imajının laiklikle partiye yönelik tutum arasındaki ilişkide herhangi bir etkisinin olmamasına yol açabilir.

Son aşamada laikliğin Saadet Partisi'ne yönelik tutum üzerindeki etkisinde Temel KARAMOLLAOĞLU'nun lider imajının düzenleyici rolü incelenmiştir. Bu aşamada ilk olarak laikliğin Saadet Partisi'ne yönelik tutum üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda laikliğin Saadet Partisi'ne yönelik tutum üzerinde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Saadet Partisi Milli Görüş adı verilen siyasi bir hareketin temsilci olarak görülmekte ve kendisini bu şekilde tanımlamaktadır. Daha önce laik Cumhuriyet'e karşı fiilleri gerekçesiyle kapatılan (Bazoğlu Sezer, 2002, s.11; Çarkoğlu, 2004, s.133; Kumarcıbaşı, 2014, s.69) Milli Görüş Hareketinin partileri olan Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi'nin devamı niteliğindedir. Dolayısıyla laiklik karşıtı parti imajını bu partilerden miras olarak devralmıştır. Bunun yanı sıra siyasi arenada sürekli İmam Hatip Liseleri, Kuran Kursları vb. konuları gündeme getirmeleri, İstanbul Sözleşmesi gibi laik kesim tarafından şiddetle desteklenen uygulama ve oluşumlara karşı çıkmaları, Avrupa Birliği'ne alternatif olarak İslam Birliği'ni desteklemeleri gibi eylemleri Saadet Partisi'nin dindar bir parti olduğu, din ve devlet işlerini bir arada ele aldığı izlenimi oluşturmaktadır. Tüm bu faktörlerden dolayı laik seçmenin Saadet Partisi'ne yönelik tutumunun negatif olması beklenmektedir. Ancak Saadet Partisi'nin 2018 ve 2023 genel seçimlerinde laik seçmenin en fazla tercih ettiği CHP ile ittifak yapması ve AK Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) gibi sağ partilerin karşısında yer alması laik seçmen nezdindeki olumsuz izlenimini hafifletmiş olabilir. Aynı zamanda Saadet Partisi'nin son iki genel seçimde birlik beraberlik vurgusu yaparak ülkede sağ-sol kutuplaşması olduğunu ve bu kutuplaşmanın karşısında olduğunu belirtmesi laik seçmenin Saadet Partisi'ne yönelik siyasal İslamcı algısını zayıflatabilir. Tüm bu sebeplerden dolayı laikliğin Saadet Partisi üzerinde beklenen negatif etkisi oluşmamış olabilir. İkinci adımda laikliğin Saadet Partisi'ne yönelik tutum üzerindeki etkisinde Temel KARAMOLLAOĞLU'nun lider imajının düzenleyici rolü incelenmiştir. Analiz sonucunda Temel KARAMOLLAOĞLU'nun lider imajı arttıkça laikliğin Saadet Partisi'ne

yönelik tutum üzerindeki anlamlı olmayan etkisinin anlamlı hale geldiği ve negatif olarak arttığı tespit edilmiştir. Temel KARAMOLLAOĞLU'nun her ne kadar CHP ile ittifak yapıyor olsalar bile İstanbul Sözleşmesine karşı tavır alması, İslam Birliği söylemlerinde bulunması, önce ahlak ve maneviyat vurgusu yapması gibi icraatları onun lider imajı arttıkça laikliğin partiye yönelik tutum üzerindeki negatif etkisinin artmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca Temel KARAMOLLAOĞLU'nun Madımak Olayı'nda Sivas Belediye Başkanı olması da laik seçmenin Temel KARAMOLLAOĞLU'na yönelik negatif bir tutuma sahip olmasının nedeni olarak gösterilebilir. 1993 yılında Pir Sultan Abdal Şenliklerinde çoğunluğu Alevi olan 33 kişinin Madımak Otelinde yangın çıkarılarak katledilmesi Alevilerin İslamcı siyasetçilere karşı negatif bir tutuma sahip olmasına neden olmuş olabilir. Aleviler laikliği Aleviliğin teminatı olarak görmekte ve laiklik karşıtı liderlere olumsuz yaklaşabilmektedir (Gölbaşı, 2018). Ayrıca her ne kadar şehrin güvenliğinden sorumlu olan kişi olmasa ve kolluk kuvvetlerini harekete geçirme yetkisine sahip değilse de Alevi yazar ve düşünürlerin katledildiği Madımak Olayında Alevilerin şehrin İslamcı Belediye Başkanına karşı olumsuz tavır almaları muhtemel bir tepkidir. Tüm bu faktörler Temel KARAMOLLAOĞLU'nun laik seçmen nezdinde olumsuz bir imaja sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla bu imaj arttıkça laik seçmenin Saadet Partisi'ne yönelik tutumu da olumsuz olacaktır.

Kaynakça

- Abduljaber, M. (2018). The determinants of political cleavages in Jordan, Tunisia, and Yemen: An analysis of political attitudes structure in the Arab World. *Digest of Middle East Studies*, 27(1), 97-120. <https://doi.org/10.1111/dome.12132>
- Aiken, L.S., West, S.G., & Reno, R.R. (1991). Multiple regression: Testing and interpreting interactions. *Sage*
- Altan, C., & Kapusızoğlu, M. (2017). Gelir düzeyi-siyasal tercih ilişkisi: Mersin örneği. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 7(2), 319-336. <https://doi.org/10.26579/jocrebe-7.2.20>
- Baron, R.M., & Kenny, D.A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.51.6.1173>
- Bazoğlu Sezer, D. (2002). The electoral victory of reformist Islamists in secular Turkey. *The International Spectator*, 37(4), 7-19. <https://doi.org/10.1080/03932720208456997>
- Castle, J.J., Layman, G.C., Campbell, D.E., & Green, J.C. (2017). Survey experiments on candidate religiosity, political attitudes, and vote choice. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 56(1), 143-161. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/26651861>
- Çarkoğlu, A. (2004). Religiosity, support for şariat and evaluations of secularist public policies in Turkey. *Middle Eastern Studies*, 40(2), 111-136. <https://doi.org/10.1080/00263200412331302007>
- Damlapınar, Z., & Balcı, Ş. (2005). Seçmenin zihnindeki aday imajını belirleyen etkenler: 28 Mart 2004 yerel seçimleri alan araştırması. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(1), 58-79. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/177994>
- Dennison, J., & Draege, J. (2021). The dynamics of electoral politics after the Arab Spring: evidence from Tunisia. *The Journal of North African Studies*, 26(4), 756-780. <https://doi.org/10.1080/13629387.2020.1732216>
- Duman, F. (2006). Din ve siyaset, Mümtaz'er Türköne (Ed.), *Siyaset*, (ss.523-557). Ankara: Lotus Yayınevi
- Dündar, S., & Taylan, Ö. (2017). İki laiklik modeli ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP). *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 236-245. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/duiibfd/issue/34038/376704>
- Ertürk, K.Ö. (2009). Yazılı basının siyasi liderlik imajına katkıları. *Beşeri Bilimler*, 4(1), 88-99. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/nwsahuman/issue/19940/213384>
- Gegez, A.E. (2007). *Pazarlama araştırmaları*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım
- George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for windows step by step: a simple guide and reference 17.0 update*, 10. Baskı, Boston: Pearson.
- Gökçe, O., Akgün, B., & Karaçor, S. (2002). 3 Kasım seçimlerinin anatomisi: Türk siyasetinde süreklilik ve değişim. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 1-44. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28439/302944>
- Gölbaşı, H. (2018). 16 Nisan 2017 referandum sonuçlarına göre alevilerin tercihi (Sivas ili örneği). *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, (17), 75-96. Erişim adresi: <https://abked.de/index.php/abked/article/download/72/50>
- Guida, M., & Tuna, T. (2009). Centre-periphery divide as a key to understand electoral choices in İstanbul. *European Journal of Economic and Political Studies*, 2(2), 129-143. Erişim adresi: Erişim adresi: <https://www.arastirmax.com/en/publication/european-journal-economic-and-political-studies/2/2/centre-periphery-divide-key-understand-electoral-choices-istanbul/arid/69fa2cb6-0227-43bd-ad80-229f30fb0146>
- Gürbüz, S. (2019). Siyasi lider imajına etki açısından fotoğrafın rolü: 2017 halkoylaması örneğinde liderlerin sosyal medya fotoğrafları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (69), 318-331. <https://doi.org/10.17755/esosder.445504>
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık

- Hirschl, T.A., Booth, J.G., & Glenna, L.L. (2009). The link between voter choice and religious identity in contemporary society: Bringing classical theory back in. *Social Science Quarterly*, 90(4), 927-944. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6237.2009.00670.x>
- Kalaycıoğlu, E. (2008). Attitudinal orientation to party organizations in Turkey in the 2000s. *Turkish Politics*, 9(2), 308-312. <https://doi.org/10.1080/14683840802012058>
- Kalaycıoğlu, E. (2014). Local elections and the Turkish voter: looking for the determinants of party choice. *South European Society and Politics*, 19(4), 583-600. <https://doi.org/10.1080/13608746.2014.993511>
- Karagöl, E. T., & Dama, N. (2015). Partilerin vaatleri seçim sonuçlarını nasıl etkiler. *Seta Perspektif*, 101, 1-5. Erişim adresi: <https://www.setav.org/partilerin-vaatleri-secim-sonuclarini-nasil-etkiler/>
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS-AMOS-META uygulamalı İstatistiksel Analizler*, Güncellenmiş 2. Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık
- Knutsen, O. (1995). The impact of old politics and new politics value orientations on party choice—a comparative study. *Journal of Public Policy*, 15(1), 1-63. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/4007525>
- Kumbaracıbaşı, A.C. (2014). Cumhuriyet halk partisi oylarının birikimli düzey analizi ve Türkiye’de merkez solun seçim coğrafyasının incelemesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(4), 59-92. Erişim adresi: https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/documents/article/1/47/4/3_kumbaracibas.pdf
- Kurtoğlu, R., & Sönmez, A. (2016). Marka imajı ve marka faydasının marka sadakati ve pozitif ağızdan ağıza iletişim (wom) üzerindeki etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1127-1138. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduibfd/issue/52991/701194>
- Larsson, T., & Thananithichot, S. (2023). Who votes for virtue? Religion and party choice in Thailand’s 2019 election. *Party Politics*, 29(3), 501-512. <https://doi.org/10.1177/1354068822107>
- MacCallum, R.C., Widaman, K.F., Preacher, K.J. & Hong, S. (2001). Sample size in factor analysis: The role of model error, *Multivariate Behavioral Research*, 36(4), 611-637. https://doi.org/10.1207/S15327906MBR3604_06
- Mehrez, A. (2023). When right is left: Values and voting behavior in tunisia. *Political Behavior*, 1-23. <https://doi.org/10.1007/s11109-023-09879-6>.
- Omar, N.A., Farhan, A., Alam, S.S., Shukor, S.A., & Sidek, F. (2021). The effect of political brand religious image and religious-secular divide on voters citizenship behaviour. *Akademika-Journal of Southeast Asia Social Sciences and Humanities*, 91(2), 129-144. <https://doi.org/10.17576/akad-2021-9102-11>
- Ozen, H.E. (2018). Egypt’s 2011–2012 parliamentary elections: Voting for religious vs. secular democracy?. *Mediterranean Politics*, 23(4), 453-478. <https://doi.org/10.1080/13629395.2017.1327171>
- Ozen, H. E. (2020). Voting for secular parties in the Middle East: evidence from the 2014 general elections in post-revolutionary Tunisia. *The Journal of North African Studies*, 25(2), 251-279. <https://doi.org/10.1080/13629387.2018.1544072>
- Önen, E. (2014). 22 Temmuz seçim sonuçları ve İzmir üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 1(1), 147-152. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/211105>
- Özbudun, E. (2006). From political Islam to conservative democracy: the case of the Justice and Development Party in Turkey. *South European Society & Politics*, 11(3-4), 543-557. <https://doi.org/10.1080/13608740600856561>
- Özel, Z. (2012). Siyasi lider imajları: gerçekliğin yeniden üretilmesi. Erişim adresi: https://tasam.org/Files/Icerik/File/siyasi_lider_imajlari_gercekligin_yeniden_uretilmesi_3ea3a7a9-839a-4c8c-a5f1-8db99a18d9bc.pdf

- Paker, K.O., & Akçalı, S.İ. (2013). Laikliğe ilişkin tutumlar üzerine bir ölçek geliştirme çalışması, *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 33(1), 41-53. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/404919>
- Preacher, K.J., & Hayes, A.F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40, 879-891. <https://doi.org/10.3758/BRM.40.3.879>
- Sesli, M. (2019). *İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’de laiklik uygulamaları*, 1. Baskı, İstanbul: Hiperyayın
- Sitembölükbaşı, Ş. (2005). Seçimlerde yaşanan oy değişkenlikleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55345>
- Sökmen, A., Kenek, G., & Ekmekçioğlu, E.B. (2017). Etkileşimsel adalet ve duygusal bağlılık ilişkisi: algılanan örgütsel desteğin düzenleyici rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 196-214. <https://doi.org/10.20491/isarder.2017.327>
- Şahin, Y.E. (2007). 2007 seçimlerinde İzmir ili kentsel alanında oy verme davranışı üzerine bir araştırma. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 1(1), 27-44. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/211090>
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (1996). *Using multivariate statistics*, New York, USA: Harper Collins Publication
- TDK. Laikliğin Tanımı. Erişim adresi: <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/>
- Ünal Erzen, M. (2012). Siyasi lider imajlarının seçimlerde etkisi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 31, 65-80. <https://doi.org/10.17064/iüifhd.75625>
- Weithman, P.J. (1991). The separation of church and state: some questions for professor audi, *Philosophy&Public Affairs*, 20(1), 52-65. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2265345>
- Yağcı, M.İ., & İlarıslan, N. (2010). Reklamların ve cinsiyet kimliği rolünün tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 138-155. Erişim adresi: <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>
- Yaşar, A. (2019). Siyasal parti aidiyeti ve seçmen davranışı: Kütahya ve Afyonkarahisar’da CHP’ye oy veren seçmen örneği. *Folklor Akademi Dergisi*, 2(3), 577 – 599. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/folklor/issue/50692/646059>
- Yaşlıoğlu, M.M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/369427>
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zorlu, F. (2007). Seçim sonuçlarını sentetik bir modelle okumak. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 1(1), 73-90. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/211099>